

Petra Bolhuis &
Theo Meereboer

Maieutiek
Tilburg 2018

Totalitarisme

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Totalitarisme

- We kunnen in twee dagen niet alle concepten behandelen.
- Dag 1 Focus op wat is nieuw aan totalitarisme, Het moet, wil het een denkgereedschap zijn, geen containerbegrip worden.
- Dag 2 Focus op wat biedt de analyse van Arendt voor een beter begrip van de wereld waarin we vandaag de dag leven?

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Dit nooit weer...

- Hannah Arendt (Linden 1906- New York 1975)
- Haar eigen ervaringen maken het noodzakelijk te reflecteren.
- Niet optimistisch en niet pessimistisch zoekt zij naar handvatten. (blz. 39 en 40)
  - Om te begrijpen, maar niet om te vergoelijken,
  - Om te onderkennen,
  - Om iets te kunnen uitrichten tegen.

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Arendt

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Totalitarisme

Hannah Arendt schrijft als vluchteling in Amerika haar analyse van wat er is gebeurd in Europa.

Zij constateert dat er met Hitler en Stalin een nieuwe vorm van politieke macht is ontstaan namelijk het totalitarisme.

Benito Mussolini munt de term 'totalitario' in 1920 als karakterisering van de nieuwe fascistische staat. (bron: Encyclopaedia Britannica)

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Wat is totalitarisme

"Het totalitarisme onderscheidt zich daarin van alle ons bekende regimes dat het een nooit vertoonde aanslag pleegt op de menselijke vrijheid en spontaniteit, en elke denkbare vorm van zinvol menszijn en menselijke gemeenschap vernietigt. De onvergeeflijke misdaad van het totalitarisme bestaat erin dat het de *verlatenheid*, die nu eenmaal des mensen is en bij uitstek in het sterven wordt ervaren, schandelijk misbruikt door deze uitzonderingsconditie uit te vergroten tot een alledaagse werkelijkheid, ze in te schakelen in een systeem van terreur en ze ten grondslag te leggen aan de politieke organisatie van het samenleven. Totalitarisme is de enige regeringsvorm waarmee in geen enkel opzicht te leven valt. Het noopt radicaal tot verzet." (blz. 8)

Het is een regeringsvorm die we nog niet eerder hebben gezien en er is een analyse nodig.

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Tijdsbeeld

Arendt koppelt totalitarisme aan de Verlichting.
+ is rationeel wetenschappelijk denken
- instrumenteel denken verdringt het betekenis
verlenende denken,
En aan de Franse revolutie
+ vrijheid en gelijkheid,
- de elite, massamens en gepeupel ontstaan als
groepen die (nog) niet gelijk zijn, maar dat moeten
worden.

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Waarom het nationalistisch lijkt, maar juist niet is.

“De massa's zijn ontstaan uit de
klassenmaatschappij in de nationale staat,
waarvan de barsten met nationalistische
gevoelens gecementeerd werden.”(83)
De beweging grijpt daar op in, maar keert zich
uiteindelijk ook tegen de eigen bevolking.
Waren Stalin en Hitler maar nationalistisch
geweest is de verrassende conclusie van Arendt.
(17)

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Waarom het wetenschappelijk lijkt, maar niet is

Darwinisme en Marxisme zijn de
wetenschappelijke basis.
Daar zien we bewegingen die een
proceskarakter aangeven van de werkelijkheid
en de mens is daaraan ondergeschikt.
Beschrijven wat is, gaat over in beschrijven wat
zou moeten zijn.
Dat wordt in het totalitarisme tot een ideologie.

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Ideologie wat is het?

Niet : *'Ideologie' is niet dat het idee het onderwerp
van een wetenschap kan worden, juist zoals de
dieren het onderwerp zijn van de zoölogie.*

Wel: Ideologie is de logica van een idee. Haar
onderwerp is de geschiedenis, waarop de 'idee'
wordt toegepast; het resultaat van deze toepassing
is niet een corpus van beweringen over iets dat is,
maar de ontvouwing van een voortdurend
veranderend proces.

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Pauze

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

De beweging komt op

“De ruimte ontstaat voor een sterke man die de
lasten zal overnemen van deze overvraagde
burgers.” (77)

“Het hoofdkenmerk van de massamens is niet zijn
brutaliteit of achterlijkheid, maar zijn isolement en
het gebrek aan normale sociale relaties.”(83)

Er is materiele onthechting waarbij een monnik
werelds overkomt schrijft Arendt. (81)

“Dit is niet zomaar een nihilisme het is ook
oprechte walging voor een door en door bourgeois
samenleving en haar dubbele moraal.”(98)

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

De basis voor het totalitarisme

- Overbodigen,
- Atomisering en verlatenheid,
- Instrumenteel denken en geen betekenisverlening,
- Wantrouwen en complot denken,

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

De overbodigen

“Er is slechts één ding dat lijkt vast te staan: we kunnen zeggen dat het radicale kwaad zijn opwachting heeft gemaakt in verbinding met een systeem waarin alle mensen in gelijke mate overbodig geworden zijn. De manipulators van dit systeem geloven even sterk in hun eigen overbodigheid als in die van alle anderen, en de totalitaire moordenaars zijn des te gevaarlijker, in de mate het hen niets uitmaakt of ze levend of dood zijn, of ze ooit geleefd zouden hebben dan wel nooit geboren zouden zijn. Het gevaar van de lijkenfabrieken en de holen van vergetelheid is dat vandaag, met een overal stijgende bevolking en toenemende dakloosheid, massa's mensen voortdurend overbodig worden gemaakt, zolang wij ermee doorgaan de wereld in utilitaire termen te denken. Overal spelen politieke, sociale en economische gebeurtenissen in een zwijgende samenzwering mee met totalitaire instrumenten, die ontworpen zijn om mensen overbodig te maken.”(291/292)

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

De vormen binnen het totalitarisme

- Propaganda en leugens,
- Indoctrinatie en terreur,
- Objectieve vijanden en zuiveringen,
- Ontvouwen van een wetmatigheid,

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Waarom mensen niet kunnen leven in een totalitaire overheersing

“Als wettelijkheid de essentie is van een niet-tirannieke regering en wetteloosheid de essentie van de tirannie, dan is terreur de essentie van de totalitaire overheersing. Terreur verwerkelijkt de wet van de beweging; haar voornaamste doel is ervoor te zorgen dat de kracht van de natuur of van de geschiedenis vrijelijk door de mensheid heen kan razen, ongehinderd door welke spontane menselijke handeling ook.”(327)

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Propaganda, indoctrinatie en terreur

Propaganda wordt indoctrinatie wanneer men aan de macht is.

Geweld dient korte tijd als afschrikking t.o.v. oppositie, maar al snel is het dé manier om de leugens van de beweging waar te maken.

Profetische wetenschappelijkheid paart zich dan aan het met geweld creëren van de voorspelde werkelijkheid of de voorspelling wordt geantedateerd en verdraaid tot hij klopt met wat gebeurt. Wie beter weet moet dood of weg.

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Objectieve vijanden en zuiveringen

Terreur neemt toe als de macht er is. In plaats van oppositie wordt nu de strijd tegen **objectieve** vijanden gestart.

Het is nooit de opzet om deze objectieve vijanden uit te schakelen en over te gaan tot consolideren.

Er moeten steeds nieuwe objectieve vijanden worden aangewezen. Polen, Duitsers, koelakken (= zelfstandige boeren) en Tartaren, de reeks was eindeloos uit te breiden. (zie noot 97)

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Je hoort erbij als je dit begrijpt...

Geheime genootschappen worden het model voor de totalitaire beweging en m.n. geheime politie.

'Normale mensen weten niet dat alles mogelijk is' Dit is het zinnetje dat de gruwelen teweeg brengt!(260)

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Waarom bleef men erbij?

Lichtgelovigheid en cynisme was al aanwezig, zegt Arendt, voor het gepeupel de massa werd. Want de massa is geneigd altijd het ergste te geloven. Maar in het totalitarisme:

- Politiek = bedrog en bedrog is nodig.
- Iedereen wordt tot slachtoffer óf dader gereduceerd.
- Er is geen overtuiging of argument, want de leider denkt wereldgedachten en later zullen we zien dat hij gelijk heeft. (hoort bij het verlichtingsdenken)
- Cynisme wordt verward met schranderheid (ook verlichtingsproduct, zie ook Kritiek van de cynische rede)

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Dag 2

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Lijstje (noodzakelijke)voorwaarden

1. Overbodigheid
2. Atomisering en verlies van individualiteit, verlatenheid
3. Instrumenteel denken verdringt het betekenis verlenende denken
4. Wantrouwen en leugen in de politiek en het geloof in complotten
5. Propaganda, ideologie en openlijke leugens,

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

vervolg

6. Machtscentralisatie en afschaffing van trias politica,
7. Indoctrinatie en terreur,
8. Objectieve vijanden en zuiveringen,
9. Beweging omwille van de beweging en het streven naar wereldheerschappij,
10. Waarheidsproductie,
11. Cynisme is schranderheid

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Voldoende voorwaarden?

We zien overal nationalistische bewegingen, maar de vraag is welke daarvan echt nationalistisch zijn en welke dat inderdaad als springplank zien van een grotere totalitaristische beweging.

In Europa en Amerika zijn het vaak nationalistische bewegingen die het blanke ras willen verdedigen en dan ook vaak met hetero mannelijke suprematie.(Erkebrand) Verder zien we nu overal deze nationalistische en racistische beweging in China, Birma, Turkije en Noord- en Zuid-Amerika, Hongarije. Maar wie stopt aan de grens?

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Citoyen en bourgeois

- Belangenstrijd en politiek handelen.
- Wat is goed burgerschap?
- Waarom gaat het zo gemakkelijk over korte termijn eigenbelang en wat is daar mis mee?
- Wat is de rol van nationalisme vandaag de dag?

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Cynisme als teken van schranderheid

“Politiek is geen stiel voor koorknappen. Naiviteit en diepmenselijke loyaliteit leiden zelden tot verkiezingsoverwinningen” Journalist Yves Lambrix bron: Het belang van Limburg

“En het zijn niet alleen gewone burgers die zo oordelen. Ook zelf geven politici het soms ronduit toe. „Je moet heel goed kunnen liegen. Dat hoort erbij”, zei CDA'er Ger Koopmans, nu gedeputeerde in Limburg en tussen 2002 en 2012 lid van de Tweede Kamer, ooit over zijn eigen beroep.” Bron reformatorisch dagblad 26-12-2017

In de woorden van Hannah Arendt moet politiek een waarheidstrouwe poging zijn 'de wereld te verwoorden'. Maar in die politiek neemt het aantal pr-mensen en mannetjesmakers toe die zich bedienen van metaforen, hyperbolen en suggestie om kiezers hun versie van de werkelijkheid te doen laten geloven.

bron: De Groene Amsterdammer 21 feb. 2018

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Waarheid en feiten

Het waar maken en het behoeden van de waarheid gaat om

- Tellen, meten en wegen versus betekenisverlening.
- Het verschil tussen de toetsbare feiten en de andere waarheid die uitgesproken moet worden.
- Zichtbaar en tastbaar maken van waarheid en waarden.

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Nepnieuws en alternatieve feiten

- We leven in een vreemde tijd waarin enerzijds openheid en vrijheid van meningsuiting een probleem zijn, maar anderzijds de overdonderde hoeveelheid informatie de beste plek is om de waarheid te begraven.
- Nepnieuws en de aantrekkingskracht van de bullshitter (Harry Frankfurt)

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Pauze

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Behoud van de waarheid en de rol van de buitenstaanders

“De feitelijke zelf hangt voor haar voortbestaan af van het bestaan van de niet-totalitaire wereld.” zegt Arendt (184)

Vandaag de dag:

- Halbe Zijstra

“In de datsja-affaire heeft de waarheid dus gefunctioneerd als middel zowel om de macht te controleren als om haar te disciplineren.” bron: De Groene Amsterdammer 21 feb. 2018

- De Armeense genocide

“Vijf Turks-Nederlandse politici hebben last van bedreigingen nadat Turkije's grootste krant hen als landverraders bestempelde. Regeringskrant Sabah noemt het schandalig dat de politici van Turkse afkomst instemden met het voorstel de massamoord op Armeniërs te erkennen als genocide.”

- Het vernietigen van Rohingya dorpen.

“Op de plekken waar dorpen hadden gestaan, zag je na een paar maanden helemaal niets meer.” bron NOS Correspondent Michel Maas

Totalitarisme_Maieutiek 2018-Tilburg

Maar het totalitarisme is verslagen.

Het hoopvolle is dat men het menselijke van de mens niet kwijt kon raken zonder de mensen zelf te vernietigen. Dat op wereldschaal lijkt gelukkig onmogelijk.

Maar, zegt Arendt, er is ook de sterke bekoering ontstaan van het vernietigen van mensen in plaats van hun situatie proberen te verbeteren. Dat zou wel eens de totalitaire staten kunnen overleven.

De vraag 'waar laten we de overbodigen?' is gesteld en kreeg al eens een gruwelijk antwoord in de Endlösung.

Totalitarisme_Maleutiek 2018-Tilburg

Tegenwicht

Het optimisme van Arendt,

1. Pluraliteit en nataliteit als onuitroeibare menselijk conditie.
2. Handelen en spreken.
3. Betekenisverlening.

Totalitarisme_Maleutiek 2018-Tilburg

Nataliteit

"Ons rest echter ook de waarheid dat elk einde in de geschiedenis noodzakelijk een nieuw begin bevat; dit begin is de belofte, de enige 'boodschap' die door het einde nooit kan worden geproduceerd. Het beginnen, nog voor het een historische gebeurtenis wordt, is het hoogste vermogen van de mens; politiek gesproken is het identiek met de vrijheid van de mens." (350)

Totalitarisme_Maleutiek 2018-Tilburg

Wat kan de enkeling doen?

- Het niet cynische eigen oordeel,
- Verschil maken tussen privé en politiek oordeel,
- Samen handelen en spreken,
- Vertrouwen.
- .....

Totalitarisme_Maleutiek 2018-Tilburg